

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ПОЛІТИЧНУ ТЕОРІЮ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НІКОЛО МАКІАВЕЛЛІ ТА КАРЛА ШМІТТА

THE FORMATION OF POLITICAL OPINION IN WESTERN EUROPE AND ITS INFLUENCE ON CONTEMPORARY POLITICAL THEORY IN THE CONTEXT OF THE IDEAS OF NICCOLO MACHIAVELLI AND KARL SCHMITT

Кринична І.П.

доктор наук з державного управління, професор,
провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права,
Інституте держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID ID: 0000-0002-2823-3397

Стаття присвячена формуванню політичної думки Західної Європи, а саме порівняльному аналізу політичних ідей Ніколо Макіавеллі та Карла Шмітта, що становлять фундаментальні орієнтири для розуміння природи влади, механізмів політичного панування та впливу їх ідей на сучасну політичну теорію. У центрі уваги перебуває концепція політичного реалізму, що виявляється у прагматичному підході Макіавеллі до проблеми державного управління та у шміттівській інтерпретації політики як сфери протиставлення „друг – ворог“. Порівняльний розгляд дозволив виявити спільні риси у їхніх теоретичних підходах: акцент на автономності політичного, пріоритеті збереження держави та легітимації влади за умов кризових ситуацій. Разом з тим простежуються й суттєві відмінності: якщо Макіавеллі акцентує увагу на практичних рекомендаціях для правителя в умовах мінливості „фортуни“, пропонуючи гнучкі та прагматичні стратегії збереження влади, то Шмітт розробляє цілісну концепцію політичного як самостійної сфери суспільного буття, засновану на категоріях суверенітету, виняткового стану та рішення. Здійснений аналіз дає змогу окреслити інтелектуальну спадкоємність ідей, а також показати, як у різні історичні епохи політичний реалізм набуває нових теоретичних форм. Вплив концепцій Макіавеллі і Шмітта на сучасну політичну теорію полягає в утвердженні концепції сильної держави та її автономії від моралі, що сприяло утвердженню сучасних нормативних моделей; у верховенстві права, демократії та права людини як реакція на реалістичні концепції, що спирається на реалізм, неореалізм, критичну теорію, постструктуралізм як на відправні точки політичного аналізу; у розвитку методології політичної науки, що висвітлюється у дискусіях про лідерство, політичну стабільність та використання сили у міжнародних відносинах; у мультикультуралізмі, соціальній інтеграції та нових викликах демократії, що допомагає зрозуміти межі толерантності в сучасних демократіях і виклики соціальній згуртованості. Отримані результати можуть бути використані для поглибленого вивчення класичних та модерних концепцій влади в політичній науці.

Ключові слова: політика, держава, влада, закон, суверенітет, політична думка, політичний реалізм, концепція Ніколо Макіавеллі, концепція Карла Шмітта, сучасна політична теорія.

The article is devoted to the formation of political thought in Western Europe, namely a comparative analysis of the political ideas of Niccolò Machiavelli and Carl Schmitt, which constitute fundamental guidelines for understanding the nature of power, the mechanisms of political domination, and the influence of their ideas on contemporary political theory. The focus is on the concept of political realism, which is manifested in Machiavelli's pragmatic approach to the problem of state governance and in Schmitt's interpretation of politics as a sphere of opposition between „friend and foe“. A comparative review revealed common features in their theoretical approaches: an emphasis on the autonomy of politics, the priority of preserving the state, and the legitimisation of power in crisis situations. At the same time, there are also significant differences: while Machiavelli focuses on practical recommendations for rulers in conditions of changing „fortune“, offering flexible and pragmatic strategies for preserving power, Schmitt develops a comprehensive concept of the political as an independent sphere of existence and the idea of sovereignty. A comparative analysis allows us to outline the intellectual continuity of ideas and show how political realism takes on new theoretical forms in different historical eras. The influence of Machiavelli and Schmitt's concepts on contemporary political theory lies in the affirmation of the concept of a strong state and its autonomy from morality, which contributed to the establishment of contemporary normative models; in the supremacy of law, democracy and human rights as a reaction to realistic concepts based on realism, neorealism, critical theory and poststructuralism as starting points for political analysis; in the development of political science methodology, as reflected in discussions about leadership, political stability and the use of force in international relations; multiculturalism, social integration and new challenges to democracy, which helps to understand the limits of tolerance in modern democracies and the challenges of social cohesion. The results obtained can be used for an in-depth study of classical and modern concepts of power in political science.

Key words: politics, state, power, law, sovereignty, political thought, political realism, Niccolò Machiavelli's concept, Carl Schmitt's concept, modern political theory.

Вступ. Політична думка Західної Європи мала визначальний вплив на розвиток сучасної політичної теорії, адже саме там закладалися фундаментальні принципи, які сьогодні є універсальними у політичному мисленні. Проблеми влади і політики є ключовими у політичній теорії. На тлі значного наукового доробку філософів, які сформували політичну думку Західної Європи, особливу значущість для розвитку сучасної політичної теорії, на наш погляд, мають ідеї Ніколо Макіавеллі та їх схожість і відмінність з ідеями Карла Шмітта.

В історії політичної думки Ніколо Макіавеллі та Карл Шмітт займають особливе місце як мислителі, що сформували два етапи розвитку політичного реалізму, концепції яких виникли в різних історичних умовах: епоха італійського Відродження з її постійними війнами та династичними конфліктами стала ґрунтом для праць Ніколо Макіавеллі, тоді як криза ліберальної демократії у Веймарській Німеччині сформувала теоретичні інтереси Карла Шмітта. Попри цю різницю, обидва мислителі виходили з необхідності пояснити політику як автономну сферу, що підпорядковується власним законам.

Отже, спадщина Макіавеллі й Шмітта сформувала фундамент для розуміння політики як автономної сфери, що визначається боротьбою за владу та необхідністю збереження держави, їхні ідеї, хоча й викликають значну кількість критики, залишаються актуальними й сьогодні, адже дозволяють пояснити політичні процеси поза рамками ідеалістичних чи моральних концепцій.

Отже, актуальність дослідження зумовлюється потребою глибшого розуміння категорій влади та політики як фундаментальних елементів сучасної політичної науки, а аналіз спадкоємності та відмінностей у концепціях Макіавеллі і Шмітта відкриває можливості не лише для уточнення теоретичних підвалин політичної теорії, але й для осмислення сучасних політичних процесів, у яких проблематика влади, легітимності та суверенітету набуває особливої гостроти.

Мета статті. Здійснити аналіз формування політичної думки Західної Європи у контексті спадкоємності і відмінностей ідей Ніколо Макіавеллі і Карла Шмітта для визначення їхнього впливу на розвиток сучасної політичної теорії.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Протягом століть політична думка Західної Європи формувалася під впливом багатьох концептуальних підходів, серед яких можна виділити кілька ключових етапів і впливів: а) античні витоки (Греція та Рим, згодом відроджені в епоху європейського Ренесансу). Ідеї Платона й Аристотеля про державу, громадянство, справедливість і закон стали основою подальшого розвитку політичної науки. Важливу роль відіграло римське право, яке сформувало уявлення про правову дер-

жаву та громадянські права, що згодом вплинуло на становлення конституціоналізму [1, 2]; б) вплив теології середньовічної Європи на уявлення про поділ світської та духовної влади. У працях Августина і Фоми Аквінського було окреслено засади взаємодії церкви і держави, а також запропоновано моделі гармонізації віри та розуму. Водночас у цей період поступово розвивалася концепція природного права, яка стала важливим підґрунтям подальших політико-правових доктрин [3, 4]; в) вплив раннього модерну епохи XVI-XVII ст. допоміг Ніколо Макіавеллі започаткувати реалістичний підхід до політики, а саме: політика як боротьба за владу, незалежна від моралі. У цей період Томас Гоббс, Дж. Локк та Ж.-Ж. Руссо розробили теорію суспільного договору, яка стала підґрунтям сучасного розуміння держави, суверенітету й прав людини, а зародження ідеї поділу влади визначило модель сучасних демократій Монтеск'є [5-8]; г) в епоху просвітництва XVIII ст. дослідники приділяють увагу раціональності, свободі та рівності. Філософи Франції та англійські ліберали вплинули на американську та французьку революції, що започаткували сучасні республіканські та демократичні інститути; д) у XIX ст. сформувалися ідеї: *лібералізму* – права людей, свободи слова та демократії, представником яких є Дж. С. Мілль; *марксизму* – критика капіталізму, формування основ соціалістичної та комуністичної думки; *консерватизму* – акцент здійснювався на традиції, стабільності та поступовому розвитку, представником якої був Е. Берк [9, 10]; е) розвиток ідей неолібералізму і соціал-демократії XX–XXI ст., як відповідь на виклики модернізації та глобалізації; теорії плюралізму, елітизму та постмодернізму формують сучасний підхід до аналізу влади, суспільства та держави, тобто західноєвропейські ідеї лежать в основі таких інститутів як Європейський Союз, система прав людини, парламентська демократія.

В історії політичної думки Ніколо Макіавеллі (1469 – 1527 рр.) та Карл Шмітт (1888 – 1985 рр.) займають особливе місце як мислителі, що сформували два етапи розвитку політичного реалізму, концепції яких виникли в різних історичних умовах: епоха італійського Відродження з її постійними війнами та династичними конфліктами стала ґрантом для праць Ніколо Макіавеллі, тоді як криза ліберальної демократії у Веймарській Німеччині сформувала теоретичні інтереси Карла Шмітта. Попри цю різницю, обидва мислителі виходили з необхідності пояснити політику як автономну сферу, що підпорядковується власним законам.

Отже, вибіркового аналізу наукового доробку мислителів, філософів та сучасних науковців XV – XXI ст. формуватиметься теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого осмислення та

глибшого розуміння сучасних політичних процесів.

Методологія дослідження спирається на порівняльний метод; історико-теоретичний метод; філософсько-критичний метод, що дає змогу виявити як спільні ідеї, так і відмінності у політичних концептах Ніколо Макіавеллі та Карла Шмітта; системний підхід у контексті розгляду політичної думки як цілісної системи, що дозволяє виявити взаємозв'язок ідей і політичних інститутів; цивілізаційний та культурологічний підходи для вивчення політичної думки як частини європейської культури та її впливу на цінності сучасного суспільства: суверенітет, легітимність, верховенство права, демократію, права людини.

Виклад основного матеріалу. Формування політичної думки Західної Європи є складним і багатовимірним процесом, що охоплює кілька історичних етапів та відображає еволюцію суспільних ідей, інституцій і цінностей. У різні періоди розвитку від античності до сучасності – західноєвропейські мислителі створювали концепції, які стали фундаментом для становлення політичної теорії як науки. Звернення до ідей Ніколо Макіавеллі, що згодом вплинули на політико-правову концепцію Карла Шмітта, дає змогу глибше зрозуміти сучасний рівень розвитку політичної теорії.

Так, Ніколо Макіавеллі, заклав основи модерного бачення політичного реалізму і виокремив політику як автономну сферу, де ефективність і стабільність держави часто превалюють над моральними міркуваннями. Його „правитель“ – це діяч, що прагне збереження влади й забезпечення стабільності через практичні рішення. В той час як Карл Шмітт, розвиваючи політико-правові концепти у XX столітті, наголошував на вирішальній ролі суверена, виняткового стану та дихотомії „друг – ворог“ як базових категорій політичного життя.

Політична та культурна ситуація в Італії та Флоренції де народився та жив Макіавеллі, була важливим періодом європейської історії, який називають епохою Відродження. Джонсон П., у своїй монографії „Відродження: коротка історія“, наголошує: *„Передумовою того, що ми називаємо Відродженням, було кумулятивне зростання і поширення багатства, якого ніколи раніше не було у світовій історії, а також піднесення суспільства, в якому проміжні технології ставали нормою, що з часом призвело до приголомшливої революції в способі публікації та розповсюдження слів“* [11, с. 21].

Однак, економічна складова епохи Відродження не є головною причиною цього явища, як зазначав Карл Шмітт у своєму філософсько-політичному трактаті „Політична теологія: чотири розділи про поняття суверенітету“: *„...адже жодна епоха не існує без форми (гуманістичної),*

яку б економічну форму ця епоха не приймала“ [12, с. 26]. Поява друкарського верстата як способу виробництва призвело до подальшого поширення книг, створивши культурний вибух, коли доступ до ідей еллінізму і античності в цілому став більш відкритим. Багато представників того періоду, зокрема Петрарка, приділяли значну увагу вивченню стародавніх латинських творів, здійснювали порівняльний аналіз рукописів і подорожували з метою пошуку текстів, утрачених у добу Середньовіччя. Це сприяло формуванню нових підходів до осмислення історії, що відрізнялися від уявлення попередників [13, с. 13].

Наприклад, приватна академія, заснована в Римі Помпоніо Лето (1428 – 1498 рр.), не лише займалась вивченням античної історії, але й відтворювала окремі елементи римського побуту: її учасники носили римське вбрання, влаштовували бенкети у традиції „alla Romagna“, проводили дискусії та доглядала сади за класичними принципами, викладені у творах Вергілія і Горация, а у Флоренції династія Медичі перетворивши відродження класичної античності на принцип правління [11, с. 38].

Отже, розширення доступу до античної літератури спричинив своєрідну культурну революцію, у межах якої античні ідеї не лише вивчалися в навчальних закладах, але й поступово інтегрувалися в систему соціальних норм. Однак, це не означало, що така тенденція відразу ж привела суспільство до більш доброчесної форми правління, що очевидно в світлі збігу ідей античності і християнського дискурсу Європи.

У праці „Анти-Макіавеллі“, написаній спільно з Вольтером, Фрідріх II зазначає, що доба Макіавеллі, тобто XV століття, характеризувалася поширеною жорстокістю. Саме військові завоювання та крайні прояви сили визначали суспільне життя й навіть викликали певну повагу через свій масштаб, тоді як чесноти на кшталт справедливості, співчуття чи гуманності залишалися на другому плані [14].

Політична ситуація в роздроблених італійських містах-державах, які постійно зазнавали загроз як від сусідів, так і від внутрішніх суперників, змушували правителів та впливових осіб діяти аморальними методами стосовно своїх опонентів. Хоча XV ст. у Флоренції вважається „епохою Медичі“ і сучасники неодноразово відзначали їхній вплив, влада цієї династії постійно зазнавала викликів: регулярні спроби політичних переворотів та змови, які нерідко лише випадково зазнавали невдачі, супроводжували їхнє правління. Критики поступово висловлювали думку, що Медичі діяли радше як синьйорія або титулована знать, звикла до одноосібного панування, ніж як рівноправні учасники республіканського правління [13, с. 17-18].

Отже, політична філософія Макіавеллі ґрунтувалася як на ретельному й критичному вивченні античних текстів, у яких описувалися вчинки, дії, або вплив видатних державних діячів, так і на власному досвіді спостереження реальних політичних процесів свого часу. Так, він дійшов висновку, що в умовах державного управління правитель має спиратися насамперед на політичний розрахунок і принципи реалізму, відходячи від традиційних моральних норм. Прагматизм, хитрість, застосування сили, залякування та здатність маніпулювати громадською думкою постають у його концепції як необхідні інструменти для досягнення головної мети – збереження влади та підтримання суспільного порядку.

На думку Макіавеллі, влада повинна мати як матеріальний, так і нематеріальний вимір. Успішний правитель має поєднувати символічні якості „лева“ та „лисиці“: „лев“ уособлює силу, необхідну для захисту держави від зовнішніх загроз і внутрішніх заколотів, тоді як „лис“ символізує хитрість, уміння уникати пасток і вводити ворогів в оману. Водночас створення образу доброзичливого правителя для широкої публіки виступає своєрідним фасадом, за яким приховуються аморальні дії, продиктовані політичною доцільністю. У цьому контексті особливий інтерес становить оцінка Макіавеллі діяльності його сучасника Джироламо Савонаролі.

У 1494 р. у Флоренції відбулося політичне піднесення домініканського проповідника Феррари Джироламо Савонаролі, чия популярність зберігалася протягом чотирьох років та приваблювала якого ґрунтувалася на поєднанні релігійного запалу і політичної активності. Проповіді Савонаролі носили апокаліптичне забарвлення, насичені біблійними паралелями та пророцтвами, знаходили широку аудиторію в добу, коли їх публічне виголошення виступало однією з провідних форм масової комунікації та водночас розваги [13, с. 26].

Діяльність Савонаролі можна розглядати як реакцію на культурне середовище Флоренції кінця XV століття, позначене поступовим відходом від середньовічної парадигми. Культурна перспектива епохи Відродження, заснована на відродженні античних ідей, мистецтва та літератури, вступала в суперечність із християнським вченням і тому сприймалася церковними колами як ознака наближення апокаліптичних часів. Яскравим прикладом культурних настроїв цієї доби може слугувати „Декамерон“ Джованні Боккаччо [15], у якому численні оповіді, сповнені аморальними сюжетами, часто висміюють гріховну поведінку священослужителів. На цьому тлі діяльність Савонаролі постає як релігійна реакція на світські тенденції Ренесансу, замінивши традиційні галасливі карнавальні святкування похмурим „Багаттям марносластва“, під час якого спалю-

вали предмети, що символізували „гріховні спокуси“ – карнавальні костюми, непристойні книги та товари мистецтва [13, с. 27]. Попри значну підтримку серед флорентійців, Савонаролі не вдалося утримати владу. На переконання Макіавеллі, причиною цього стало його надмірне покладання на силу слова за відсутності належної військової підтримки, що й спричинило неминуче падіння, тортури та, зрештою, страти.

Макіавеллі наголошував на вирішальному значенні збройної сили у встановленні та збереженні політичного порядку. Він писав: *„Мойсей, Кір, Тесей і Ромул не змогли б довго змусити людей поважати свої нові закони, якби вони не володіли збройною силою. Ми бачили, що сталося в наш час з Джироламо Савонаролою: він був повалений разом з усіма його реформами, коли в нього перестали вірити. У нього не було ніякої можливості утримати на борту перших віруючих або змусити скептиків побачити світло“* [16, с. 23-24].

На думку Макіавеллі, Фортуна відіграє важливу роль в житті правителя, але успіх в політиці багато в чому залежить від *Virtù* – особистих якостей правителя, таких як адаптивність, рішучість і мужність. Фортуна надала Савонаролі унікальний шанс – сприятливий збіг обставин, пов’язаний із вигнанням Медичі та подальшою політичною нестабільністю, що відбувалася на тлі утвердження нових цінностей, які вступали в суперечність із панівним дискурсом епохи. Проте йому бракувало необхідних особистих якостей для збереження влади, перед усім рішучості, зоснувати своє правління на жорсткій військовій силі.

Макіавеллі не присвячував спеціальної уваги вивченню права, проте його праці „Бесіди“ і „Державець“ заклали підґрунтя для подальшого розвитку політичної й правової думки. Виходячи з його загальних положень, можна зробити висновки, що закони не розглядалися як абсолютні чи незмінні. У макіавеллівській перспективі закон – це передусім інструмент, який підлягає зміні відповідно до політичної вигоди і жодні моральні обмеження не можуть перешкоджати суверену ігнорувати його, якщо йдеться про збереження влади та держави, а значить, закони базуються на політичній ситуації, а не на ідеалах.

Отже, політична філософія Макіавеллі фактично заперечує будь-які моральні обмеження, особливо в умовах воєнної загрози чи стану облоги. Усі моральні настанови правителя він розглядав радше як фасад для широкої громадськості. У „Бесідах про Лівію“ мислитель підкреслював: *„Ця порада заслуговує на те, щоб її відзначив і дотримувався будь-який громадянин, який виявляє, що консультує свою батьківщину, бо там, де хтось цілком думає про безпеку своєї батьківщини, не слід входити в жодне міркування про справедливих чи несправедливих, милосердних*

чи жорстоких, похвальних чи ганебних; дійсно, відкинувши всі інші турботи, людина повинна повністю слідувати політиці, яка рятує її життя і зберігає її свободу“ [17, с. 301].

Таким чином, за Макіавеллі, правитель необмежений законом, а керується насамперед політичною ситуацією, він здатний порушувати будь-які моральні та правові норми заради збереження держави. Суверен повинен діяти рішуче в умовах загрози, адже держава не призначена бути уособленням справедливості чи морального авторитету, оскільки така модель може лише зашкодити її ефективності і стабільності. Макіавеллі виступає як критик феодального ладу, закликаючи до його радикального руйнування та повного використання його основ. На його думку, феодали, як світські, так і духовні, є рівноправними „паразитими“, що живуть за рахунок чужої праці, і шкідливі в будь-якій республіці: „*Це дітище є заклятим ворогом усіх громадян*“. Вважається, що вже в першому розділі праці „Державець“ Макіавеллі вживає термін *stato* (статус) в сучасному розумінні цього поняття [16, с. 64-96].

На цій основі Макіавеллі вперше сформулював сучасну концепцію держави та постає як прихильник єдиної централізованої національної влади. Його ідеї видаються надзвичайно сучасними, особливо якщо оцінювати їх у контексті XX століття. Завдяки цьому можна простежити концептуальний зв'язок між Макіавеллі та Карлом Шміттом, якого часто називають „Макіавеллі XX століття“, за його здатність аналізувати політичну реальність без сентиментального моралізаторства та гуманістичної риторики.

Попри це, головним принципом філософії права Карла Шмітта була ідея безумовного примату політичних принципів над усіма іншими сферами суспільного буття, яка була розвинена на основі положень, закладених Макіавеллі та розвинулася у концепцію суверенітету. У праці „Політична теологія“ Шмітт підкреслює, що саме суверен ухвалює рішення про введення надзвичайного стану, і саме в таких умовах його лада виходить за межі звичайних правових норм [18]. Шмітт стверджує, що фюрер забезпечує захист закону від найтяжчих форм зловживань, оскільки в критичний момент він здатний сам творити право, діючи як верховний суддя. У такій ситуації, наголошує автор, саме відповідальність за долю німецької нації наділяє фюрера найвищою судовою владою. Його рішення становить не підпорядкування справедливості, а її найвищий прояв. Судова влада фюрера, за логікою Шмітта, походить із того ж джерела, з якого випливає право будь-якого народу, з його „права на життя“. Будь-який позитивний закон та кожен судовий вирок є справедливими лише тією мірою, якою вони співвідносяться з цим первинним джере-

лом, а все інше – лише сукупність формальних норм, які легко обходить „розумний злочинець“ [19, с. 947 – 949].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ідеї Макіавеллі, сформовані на перетині культурних парадигм Середньовіччя і Відродження, посіли особливе місце політичній думці, утвердивши пріоритет державних інтересів над мораллю й обґрунтувавши необхідність сильної централізованої влади. Перебуваючи під впливом античності, Макіавеллі відкидав будь-які метафізичні принципи, трактуючи їх як інструменти в руках правителя для впливу на підданих і ворогів. Єдиною справжньою цінністю він вважав владу, яка не повинна мати моральних обмежень, якщо йдеться про збереження порядку і державності. У такому дискурсі держава постає як самодостатній механізм, мета існування якого міститься в ньому самому.

Отже, і Макіавеллі, і Шмітт відкидали традиційне уявлення про державу як про сферу моралі та справедливості, обґрунтовуючи абсолютний пріоритет держави та охорони порядку, вони вважали, що правитель і політичні обставини стоять понад законом [14].

З огляду на вище викладене, можна стверджувати, що Нікколо Макіавеллі один з перших розглянув державу як автономний політичний механізм, що має власну логіку функціонування. Його концепція влади як вищої цінності, що переважає над моральними нормами, а також акцент на ролі сили, хитрості та політичного розрахунку стали методологічним зсувом у європейській політичній традиції. Саме завдяки йому було сформульовано уявлення про державний суверенітет і необхідність централізованої влади для підтримання порядку.

У свою чергу, Карл Шмітт, розвиваючи ідеї Макіавеллі, трансформував їх у теорію суверенітету та політичної теології. Він показав, що справжня сутність політики проявляється в умовах надзвичайного стану, коли суверен стоїть над законом і приймає остаточне рішення, визначаючи долю політичної спільноти. Його концепція „друг – ворог“ як фундаментальна категорія політичного життя й досі використовується для аналізу ідентичності, конфліктів і легітимності державної влади. Спадщина Макіавеллі й Шмітта сформувала фундамент для розуміння політики як автономної сфери, що визначається боротьбою за владу та необхідністю збереження держави, їхні ідеї, хоча й викликають значну кількість критики, залишаються актуальними й сьогодні, адже дозволяють пояснити політичні процеси поза рамками ідеалістичних чи моральних концепцій.

На цій основі, можна виділити спадкоємність політичних ідей Нікколо Макіавеллі і Карла Шмітта та їх відмінності у підходах, а також окреслити вплив концепцій Макіавеллі і Шмітта на сучасну політичну теорію.

I. Спадкоємність та відмінність ідей Ніколло Макіавеллі і Карла Шмітта:

а). *Спадкоємність ідей*. Попри історичну дисципліну, між Макіавеллі і Шміттом існує концептуальна спадкоємність. Обидва визнають примат влади над мораллю і правом, підкреслюють автономію політики. Макіавеллі започаткував традицію *політичного реалізму*, показавши, що державність неможлива без ефективного використання сили. Шмітт продовжив цю лінію, однак переніс акцент на юридичний вимір влади, зокрема на її прояв у виняткових ситуаціях.

б). *Відмінності у підходах*. Головні відмінності між Макіавеллі та Шміттом полягають у ставленні до права й моралі. Для Макіавеллі політика не має обов'язково спиратися на моральні засади, адже основною цінністю є збереження держави. Для Шмітта ключовим є питання суверенітету й легітимності: він наголошує, що саме політичне рішення може визначити термін дії правових норм. Таким чином, якщо у Макіавеллі головним суб'єктом політики є правитель, то у Шмітта – суверен як носій остаточного рішення.

II. Вплив концепцій Макіавеллі і Шмітта на сучасну політичну теорію:

а) *утвердженні концепції сильної держави та її автономії від моралі*: обидва мислителі сформували теоретичний фундамент для сучасних дебатів про межі влади та її легітимність. Хоча Макіавеллі й Шмітт не були прихильниками ліберальної демократії, їхні ідеї сформували інтелектуальний виклик, що спонукав модерну політичну теорію виробити противагу – концепцію прав людини, ліберального конституціоналізму та універсальних демократичних цінностей. Таким чином, їхня критика моралі в політиці опосередковано сприяла утвердженню сучасних нормативних моделей;

б) *верховенство права, демократія та права людини* постали як інтелектуальна реакція на реалістичні концепції політики. Макіавеллі першим зробив політику об'єктом емпіричного аналізу, відокремивши її від теологічних та етичних уявлень, що згодом сприяло формуванню модерних нормативних підходів як противага жорсткому політичному реалізму. Цей підхід став основною для політичної науки як самостійної дисципліни. Шмітт, зі свого боку, застосував метод „*друг і ворог*“ та політичної теології, що вплинуло на розвиток критичних і дискурсивних теорій у XX – XXI ст.. Сучасна політична методологія спирається на реалізм, неореалізм, критичну теорію, постструктуралізм як на відповідні точки політичного аналізу;

в) *розвиток методології політичної науки*: у добу глобалізації особливо актуальною залишається проблема суверенітету Шмітта, а саме, хто приймає рішення у надзвичайних ситуаціях, що перегукується з викликами для держав у контексті

міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій та наддержавних інститутів (ЄС, ООН). Макіавеллі залишається актуальним в сучасних дискусіях про лідерство, політичну стабільність і застосування сили в міжнародних відносинах;

г) *мультикультуралізм, соціальна інтеграція та нові виклики демократії*: ідея Карла Шмітта „*друг і ворог*“ знаходять відображення у сучасних дебатах про ідентичність, націоналізм та мультикультуралізм, тоді як реалізм Макіавеллі використовується для аналізу політичних стратегій у кризових ситуаціях (міграційні кризи, тероризм, соціальні конфлікти). Обидві підходи допомагають зрозуміти межі толерантності в сучасних демократіях і виклики соціальної згуртованості.

Таким чином, політична думка Ніколло Макіавеллі та Карла Шмітта відіграла визначальну роль у формуванні сучасного розуміння політики та державності. Ідеї обох мислителів заклали основи *політичного реалізму*, що протиставив себе традиційним уявленням про політику як сферу моралі, релігійних ідеалів чи універсальних норм.

Висновки. Аналіз формування політичної думки Західної Європи від модерного бачення політичного реалізму до політико-правових концептів у XX ст. та її вплив на сучасну політичну теорію дозволив з'ясувати, що:

1). Ніколло Макіавеллі вважається засновником *політичного реалізму*. У своїй праці „Державець“ (Il Principe) він відкинув традиційні уявлення про владу як похідну від моралі чи релігії, наголошуючи на тому, що політика має власну логіку. Головним завданням правителя він бачив у збереженні держави (stato), що вимагало гнучкості, рішучості та здатності діяти всупереч моральним приписам, якщо цього потребували інтереси держави. Макіавеллі запровадив у політичний дискурс „virtu“ (доблесть, активна енергія правителя) і „fortuna“ (випадок, доля) як ключові чинники політичного успіху, акцентуючи увагу на активній ролі правителя у формуванні політичної реальності.

2). Карл Шмітт сформулював свою *концепцію політики* в умовах ліберальної держави та поширення тоталітарних ідеологій у XX ст.. Його основним внеском у розуміння політики стало її визначення через категорію „*друг-ворог*“. Для Шмітта „політичне“ існує там, де є можливість конфлікту, що може призвести до фізичного знищення супротивника. Центральним елементом його теорії є концепт суверенітету, виражений у формулі: „суверен – прийняття рішення – винятковий стан“, у цьому контексті влада має бути здатною приймати остаточні рішення в умовах кризи, коли право втрачає силу.

Отже, дослідження концепцій Макіавеллі та Шмітта показує, що обидва мислителі здійснили суттєвий внесок у розвиток *політичного*

реалізму. Макіавеллі заклав його підвалини, розглядаючи владу як практичне мистецтво управління, тоді як Шмітт адаптував цю традицію до нових умов ХХ ст., підкресливши юридичний вимір політичного. Їхні ідеї зберігають актуальність і у сучасній політичній науці, оскільки дозволяють пояснити як стабільність політичних режимів, так і природу кризових ситуацій, які відчутні у багатьох напрямках сучасної політичної теорії, а саме: а) у реалізації та неореалізмі

міжнародних відносин, де головними чинниками вважається сила, інтерес і виживання держав; б) у дослідженнях суверенітету та конституційної теорії, особливо в контексті кризових ситуацій і надзвичайних станів; в) у критичних теоріях влади, які вивчають механізми маніпуляції, легітимації та політичного контролю; г) у сучасних дебатах про демократію та авторитаризм, де продовжують дискутуватися питання про межі свободи, безпеки та моралі в політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Plato. Republic. Trans. D. Lee. 2nd ed. London: Penguin Classics, 2007. 460 p.
2. Aristotle. Politics. Trans. C. D. C. Reeve. Indianapolis: Hackett Publishing, 2009. 376 p.
3. Augustine. The City of God against the Pagans. Trans. R. Dyson. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 1243 p.
4. Aquinas, Thomas. On Law, Morality, and Politics. Eds. William P. Baumgart and Richard J. Regan. 2nd ed. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing, 1997. xx, 316p.
5. Ercole, F. La Politica di Machiavelli. Roma, 1926. 355 p.
6. Hobbes, Thomas. Leviathan. Ed. R. Tuck. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 626 p.
7. Locke, John. Two Treatises of Government. Ed. P. Laslett. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 242 p.
8. Rousseau, Jean-Jacques. The Social Contract and Other Later Political Writings. Ed. and trans. Victor Gourevitch. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. xxxiv, 326 p.
9. Mill, John Stuart. On Liberty and Other Essays. Ed. J. Gray. Oxford: Oxford University Press, 1991. 592 p.
10. Burke, Edmund. Reflections on the Revolution in France. Oxford: Oxford University Press (Oxford World's Classics), 2009. 352 p.
11. Johnson, Paul. The Renaissance: A Short History. New York: Modern Library (Modern Library Chronicles), 2002. 208 p.
12. Schmitt, Carl. Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty. Trans. George Schwab; foreword by Tracy B. Strong. Chicago, London: University of Chicago Press, 2005. Iii, 70 p. (ISBN 978-0-226-73889-5).
13. Celenza, Christopher S. Machiavelli: A Portrait. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015. 256 p.
14. Frederick II. Anti-Machiavel, or, an Examination of Machiavel's Prince. With Notes Historical and Political. Published by Mr. de Voltaire. Translated from the French. Reprint ed. Charleston, SC: Nabu Press, 2009. xxiii, 332 p.
15. Boccaccio, Giovanni. The Decameron. Trans. G. H. McWilliam; ed. J. M. H. Ashe. Oxford: Oxford University Press (Oxford World's Classics), 2008. xxiv, 1008 p.
16. Machiavelli, Niccolò. The Prince. Trans. George Bull; introd. Anthony Grafton. London: Penguin Books (Penguin Classics), 2003. 128 p.
17. Machiavelli, Niccolò. Discourses on the First Ten Books of Titus Livy. Trans. Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov. Chicago, London: University of Chicago Press, 1998. 416 p. (ISBN 978-0-226-50041-6).
18. Schmitt, Carl. "Der Führer schützt das Recht." Deutsche Juristen-Zeitung, 39 (15), 1934, pp. 945–950.
19. Schmitt, Carl; Oakes, Guy. Political Romanticism. Somerset: Taylor & Francis, 2010. 192 p.